

Наталія Лепіш,

лаборант кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Львівського державного університету
внутрішніх справ

УДК 340.132.6

Структура актів тлумачення норм права

З огляду на роль, яку відіграє закон у житті суспільства, надзвичайно важливим є питання якості актів тлумачення норм права. Якісним і правильним можна вважати той акт тлумачення, який має чітку, встановлену законодавством структуру. Адже від його досконалості значною мірою залежить стан законності та правопорядку (а також праворозуміння) в державі.

Питання структури актів тлумачення норм права належить до малодосліджених і у вітчизняній, і в зарубіжній юридичній науці. Теоретичною основою дослідження проблеми структури інтерпретаційних актів стали праці відомих вітчизняних та зарубіжних учених. Так, окремі аспекти структури актів тлумачення розглядали О. В. Зайчук, В. Н. Карташов, В. М. Кравчук, Л. Г. Матвеева, Н. Нетесайм, О. Л. Скрябін, А. Н. Шаранов, Е. М. Шайхутдінов, Р. Хофер.

На думку О. В. Зайчука, структура – це сукупність чітко визначених елементів, які у процесі взаємодії забез-

печують функціональну самостійність норми права [1, с. 368].

Російський науковець В. Н. Карташов вважає, що структура (від латин. *structura* – будова, розташування, порядок) інтерпретаційного акта – це його будова, розміщення основних її елементів і зв'язків, які забезпечують цілісність, збереження об'єктивно необхідних властивостей і функцій під час впливу на процес юридичного тлумачення різноманітних чинників об'єктивної і суб'єктивної реальності [2, с. 364].

Зрозуміло, що інтерпретаційні акти мають своєрідну структуру, з уваги на похідний від норм чинного права їхній характер. На думку Л. Г. Матвеевої, у структурі акта тлумачення потрібно виділяти змістову і формальну сторони. До змістової належать ідея, тема, проблема, викладена в інтерпретаційних розпорядженнях, – це суть усього акта тлумачення. Змістову структуру становлять загальні (нормативні) або індивідуально-конкретні владні правороз'яснювальні

розпорядження. Оскільки більшість актів оформляється в письмовому вигляді – як акти-документи, то й зовнішня сторона тут має важливе юридичне значення. Формальна сторона – це розміщення основних елементів і зв'язки, що забезпечують цілісність і завершеність акта, а також комплекс реквізитів. Характерними реквізитами інтерпретаційних актів є найменування виду відповідного акта, заголовок, місце і час його складання, відомості про те, від якої особи чи органу виходить цей акт, юридична достовірність [3, с. 62] (підпис, затвердження).

В. Н. Карташов виокремлює стохастичну, тимчасову, просторову і логіко-філософську структури актів тлумачення [2, с. 365]. А. Н. Шаранов виділяє функціональну, горизонтальну та вертикальну структури актів тлумачення норм права [4, с. 48]. Окрім наведених структур, можна виділити також генетичну, психологічну і лінгвістичну структури інтерпретаційних актів.

Стохастична структура акта тлумачення уможливорює в кожній конкретній ситуації з'ясувати стаціонарні (постійні) і змінні (непостійні) її компоненти, зв'язки, відносини. Річ у тому, що досягнення тієї чи тієї мети акта тлумачення вимагає конкретного «набору» елементів: суб'єктів, учасників, дій, використовуваних засобів і способів, часу, фінансових, організаційних та інших ресурсів [4, с. 364].

Тимчасова структура інтерпретаційних актів дає змогу простежити послідовність їх видання в часі, співвідношення між основними і допоміжними, первинними і вторинними актами тлумачення. Вивчення тимчасової структури розглянутих актів тлумачення дозволяє виявляти чинні в конкретний момент акти, а також ті, що втратили силу, етапи внесення в них доповнень і змін [4, с. 51]. Наприклад, постанова Пленуму Верховного Суду України від 29 грудня 1976 р. № 11 «Про судові рішення» замінена на

постанову Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі» [5].

Просторова структура виявляється в наявності різноманітних типів, видів і підвидів актів тлумачення норм права, які одночасно діють у правовій системі суспільства [2, с. 364]. Аналіз цієї структури сприяє більш комплексному та системному вивченню актів тлумачення, що особливо важливо з уваги на кількість інтерпретаційних актів, які видаються у правовій системі [6, с. 31].

Функціональна структура, по-перше, показує, наскільки ефективно функціонує кожний з видів інтерпретаційних актів; по-друге, розкриває способи взаємодії (зв'язку, відносин) між різними їхніми видами; по-третє, вказує на функції, які виконують акти тлумачення, на відміну від інших правових актів (нормативно-правових, правозастосовних тощо), у правовому регулюванні. У цьому випадку вже самі інтерпретаційні акти виступають у ролі детермінантів щодо економічної та політичної, духовної та інших сфер життєдіяльності суспільства. Зазначена структура дозволяє виділяти наслідки (позитивні і негативні), до яких приводить видання окремих актів тлумачення чи їхніх типів, видів і підвидів [4, с. 50].

Горизонтальна структура дає змогу розглянути способи взаємодії різноманітних актів тлумачення, що мають однакову юридичну силу (постанови Пленуму Вищого господарського суду України, постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України та постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ).

Вертикальна структура передбачає підпорядкованість інтерпретаційних актів нижчого рівня актам тлумачення вищого рівня [4, с. 50].

О. Л. Скрябін виділяє генетичну, психологічну, лінгвістичну структури

інтерпретаційних актів. Під генетичною структурою інтерпретаційних актів він розглядає зв'язок між окремими елементами й актом тлумачення загалом, з одного боку, та економічними і політичними, соціальними і духовними, організаційними і моральними, юридичними та іншими передумовами суспільної життєдіяльності – з іншого. Саме ця структура дає можливість і на рівні окремих типів (видів і підвидів) інтерпретаційних актів, і в їх загальному масиві розкрити необхідність їх видання, виходячи з логіко-семантичної природи юридичних приписів, абстрактності, суперечливості, неясності, неточності у формулюваннях і вираженні думки в текстах правових актів, що вимагають інтерпретації [6, с. 31–32].

У психологічній структурі інтерпретаційних актів, на думку зарубіжних авторів, відображаються, з одного боку, «умонастрої» (інтереси, цілі, установки, мотиви, погляди), наприклад, правотворчих органів під час тлумачення нормативно-правових актів, а з іншого – психологічні особливості особистості інтерпретатора. Зазвичай, це виявляється у «правових суб'єктів інтерпретаційної практики» [4, с. 51].

Розглядаючи структуру актів тлумачення, автори найчастіше виходять із загальноприйнятого положення, що письмова форма правових актів припускає структурування тексту акта і його побудову за правилами юридичної техніки, відповідно до визначених мовних, граматичних, графічних та інших вимог [4, с. 48–49]. Тому варто виділяти лінгвістичну структуру інтерпретаційного акта, яка виражається в особливій юридичній мові значених актів, використанні граматичних і графічних засобів викладу правового матеріалу [6, с. 32].

Е. М. Шайхутдінов до загальних характеристик юридичної мови актів тлумачення відносить: офіційний характер, документальність, ясність і простоту мови, максимальну точність,

визначеність викладу, економічність використання в тексті актів мовних засобів, зв'язність і послідовність викладу, експресивну й емоційну нейтральність, безособовий, не індивідуальний характер [7, с. 16], повноту, цілісність, логічну завершеність та державність мови.

Розгляд логічної, або логіко-філософської, структури дозволяє відобразити взаємозв'язок частин і цілого, елементів і системи, змісту і форми акта тлумачення норм права. Саме ця категорія розкриває її будову як цілісного і самостійного правового явища в правовій системі суспільства [2, с. 364].

Серед правил, які стосуються структури акта тлумачення норм права, можна виділити правило про те, що норми більш загального характеру слід розміщувати на початку документа; однорідні норми потрібно виділяти, викладати компактно, а не в різних частинах документа; у великих за обсягом актах тлумачення норми потрібно об'єднувати у глави, розділи, частини; кожна глава, розділ, частина повинна мати назву [8, с. 69].

Стандартність актів тлумачення у вигляді юридичних документів найбільшою мірою виявляється в наявності спільних складників – реквізитів (від лат. *requisitum* – необхідне, потрібне) – вихідних, обов'язкових даних документа, відсутність яких позбавляє діловий папір юридичної сили. Кожен документ містить тільки йому властивий набір реквізитів та порядок їх розміщення. Опишемо основні, найчастіше використовувані реквізити письмових інтерпретаційних актів.

1. Назва (вид) – дозволяє визначити вид інтерпретаційного акта; пишеться з великої літери (якщо друкується – всі букви великі). Сама назва акта тлумачення визначає перелік обов'язкових і необов'язкових реквізитів для його укладання, змістову і формальну будову.

2. Заголовок – це стислий виклад того, про що йдеться в акті тлумачення. Заголовок формулюється суб'єктом, що тлумачить документ, і пишеться після назви акта тлумачення в лівому кутку однією фразою.

3. Адресат – інформація про те, кому призначений акт тлумачення, і поштова адреса. Усі складові частини пишуться в називному відмінку з нового рядка, з одного положення, з великої літери. Коли акт тлумачення адресований конкретній особі, то посада, звання, прізвище особи – у давальному відмінку, а назва організації чи структурного підрозділу – у родовому.

4. Дата – обов'язковий реквізит, який вказує на день підписання, день затвердження чи узгодження акта тлумачення. Він має три складники (день, місяць, рік) і може бути поданий одним рядком (наприклад: 06.12.12) або комбінованим способом (словесно-цифровим: 6 грудня 2012 р.). Спосіб запису залежить від виду акта тлумачення норм права.

5. Підпис – обов'язковий реквізит, що засвідчує законність акта тлумачення, відповідальність особи за його зміст і наслідки дії; ставиться наприкінці акта тлумачення; містить такі складники: назва посади, установи, звання, підпис, ініціали та прізвище особи.

6. Затвердження – санкціонування змісту акта тлумачення або поширення його дії на визначене коло установ, організацій, підприємств. Складники реквізиту: слово «Затверджую», назва документа в називному відмінку, його дата і номер.

7. Погодження – використовують для поліпшення якості акта тлумачення, уникнення недоречностей, зайвого чи, навпаки, його доповнення. Внутрішнє (всередині установи) оформляється візою, до складу якої входить підпис, його розміщення, дата візування; у разі потреби вказують посаду того, хто візує. Зовнішнє (за межами установи) складається зі слова «ПОГОДЖЕНО»,

назва посади особи, його розміщення і дати.

8. Печатка – реквізит, що засвідчує акт тлумачення і права осіб, які його підписали. Існує гербова печатка, проста (квадратна, трикутна, кругла). Печатку потрібно прикладати так, щоб вона захоплювала частину слів – найменування посади особи, яка підписала документ.

9. Нумерація сторінок – використовують тоді, коли документ має дві сторінки і більше. Нумерують сторінки арабськими цифрами без будь-яких пунктуаційних знаків посередині верхнього поля на відстані не менше як 10 мм від верхнього краю.

10. Членування тексту і нумерація частин – виражає зовнішню будову акта тлумачення і вказує на його формальну складність, яка залежить від змісту тематики і призначення документа. Простий за будовою інтерпретаційний акт має однотипні, рівнозначні частини і нумерується наскрізно арабськими цифрами. У складних інтерпретаційних актах треба вказувати на залежність частин, їх підпорядкування.

Для цього існують дві системи членування тексту і позначення частин: 1) комбінована система полягає у використанні букв, цифр, слів, символів; 2) система арабських цифр: кожна частина має свій номер, що позначається тільки арабськими цифрами, після кожної цифри, крім останньої, ставиться крапка. Чіткий поділ на частини містить усі номери відповідних складових частин вищих рівнів.

11. Додатки – наявні додатки можуть називатися і не називатися в тексті акта тлумачення [9, с. 33–39].

На думку В. М. Кравчука, офіційні акти тлумачення у вигляді рішень, ухвал та постанов суду мають бути гранично повними, ясними, чіткими, викладеними у встановленій законом послідовності. Водночас у рішеннях, ухвалах та постановках не повинно бути зайвої деталізації, яка не має

правового значення у справі, а також незрозумілих словосполучень, надто довгих речень [11, с. 36], що ускладнюють сприйняття фактичних обставин.

Щоб акти тлумачення норм права були бездоганні, треба дотримуватися вимог щодо їх складання [12, с. 73]. Вимоги до окремих процесуальних документів (інтерпретаційних актів) викладено в нормах процесуального законодавства [13, с. 11].

Деякі інші структури мають акти офіційного казуального тлумачення. До таких належать судові рішення, постанови, ухвали судів загальної юрисдикції. Офіційні акти тлумачення норм права, в яких відображаються процесуальні рішення, мають типову структуру: вступна частина, описово-мотивувальна та резолютивна.

Законодавство передбачає наявність вступної частини в судових інтерпретаційних актах (рішеннях, ухвалах і постановках). Вони містять низку вимог щодо її змісту із зазначенням часу та місця постановлення, прізвищ суддів та найменувань сторін, а також характеру позову. Це досить вичерпний перелік інформації, яка мусить бути у вступній частині, проте не заборонено подавати більше інформації, якщо це доцільно [14, с. 23], щоб належно викласти справу для сприйняття читачами.

Усе зазначене в акті тлумачення об'єднує одна вимога: описова частина мусить містити інформацію про факти й обставини справи. Описова частина акта тлумачення повинна містити всі юридично значущі факти та достатню кількість фонових обставин, щоб читач зміг не лише розібратися у правових питаннях, про які йдеться в акті тлумачення, а й зрозуміти та простежити події, які призвели до позову, і, зрештою, зрозуміти мотиви судового рішення у справі [14, с. 26].

Суть мотивувальної частини полягає у викладі міркувань суду, які привели його до висновку, викладеного в тексті рішення. У дуже багатьох

аспектах мотивувальна частина акта тлумачення є сутністю самого рішення. Саме мотивувальна частина може виявитися найскладнішим для написання розділом рішення. На відміну від вступної частини, яка іноді може виступати мікромоделлю всього рішення, і на відміну від описової частини, яка покликана подати переважно хронологію подій, мотивувальна частина не має визначеної парадигми, якої можна було б дотримуватися в більшості випадків.

З огляду на обширність діапазону питань, які можуть розглядатися в рамках окремої справи, неможливо запропонувати єдиний формат викладу міркувань суду. Очевидно, саме тому мотивувальна частина акта тлумачення може виявитися для читачів найскладнішою для розуміння на тлі інших частин рішення. Адже завжди є ймовірність того, що читач не зрозуміє мотивів судді в обґрунтуванні судового рішення, навіть якщо справа буде не дуже складною чи коли буде добре викладено мотиви [14, с. 27]. Тож ретельне виконання суддею згаданих вимог різних положень кодексів ще не гарантує легкого сприйняття тексту рішення.

Що стосується резолютивної частини інтерпретаційного акта (постанов та ухвал), то до неї є вимога завершеності. Ця частина рішення має повідомляти читачеві про остаточний результат розгляду судом конкретної справи. Суддя повинен подбати про чітке формулювання способу звернення рішення суду до виконання, зокрема щодо сплати судових витрат, якщо це передбачено [14, с. 29].

Наведемо приклад структури інтерпретаційного акта у вигляді рішення Конституційного Суду України. Акт тлумачення Конституційного Суду України містить: найменування рішення, дату і місце прийняття, його номер; персональний склад суддів Конституційного Суду України, які брали участь у розгляді справи; пере-

лік учасників судового засідання; зміст конституційного подання; повну назву, дату прийняття, порядковий номер, за яким орган, посадова особа прийняла правовий акт, конституційність якого розглядається; положення Конституції України, якими керувався Конституційний Суд України під час ухвалення рішення; мотивувальну частину рішення; резолютивну частину рішення, де наводиться висновок щодо конституційності правового акта, яким встановлено повноваження конституційних органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування; обов'язково має бути зазначено, що рішення Конституційного Суду України є остаточним та оскарженню не підлягає [10].

Рішення Конституційного Суду України мотивуються письмово, підписуються окремо суддями Конституційного Суду України, які голосували за його прийняття, і тими, які голосували проти його прийняття, та оприлюднюються. Вони є остаточними і не підлягають оскарженню. Підписання суддею Конституційного Суду України рішення Конституційного Суду України є обов'язковим. Офіційний акт тлумачення Конституційного Суду України у вигляді рішення Конституційного Суду України друкується в офіційному виданні «Вісник Конституційного Суду України» [10].

Офіційні інтерпретаційні акти загального характеру органів державної влади та органів місцевого самоврядування мають подібну до вищезазначеної структуру. Вони, як і всі інші акти офіційного нормативного тлумачення, обов'язково мають свою назву, реквізити. Їхній зміст охоплює вступну частину, в якій за загальним правилом викладаються мотиви прийняття конкретних актів та вказуються роз'яснювальні в них нормативні приписи. Саме ж тлумачення норм права міститься в основній частині інтерпретаційного акта, яка може мати і просту будову (складатися з одного або декількох абзаців), і досить складну (поділену на пункти і розділи) [14, с. 36].

Кожен інтерпретаційний акт повинен мати реквізити, які відображають його юридичну природу, предмет регулювання, сферу дії та наділяють його офіційністю. Внутрішня будова письмового акта тлумачення виражається в поділі на складові елементи, які пов'язані між собою.

Структура актів тлумачення досить різноманітна і, як правило, складна. Наявність в акті тих чи тих структурних елементів залежить від різних об'єктивних і суб'єктивних чинників, які впливають на весь процес інтерпретаційної діяльності. Структура складається з низки взаємопов'язаних елементів, що дає змогу повно, ясно і логічно викласти роз'яснення норм права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Теорія держави і права*. Академічний курс : [підруч.] / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
2. *Карташов В. Н.* Теория правовой системы общества : [учеб. пособ.] : в 2 т. / В. Н. Карташов ; Яросл. гос. ун-т. – Ярославль : ЯрГУ, 2005. – Т. 1. – 547 с.
3. *Матвеева Л. Г.* Юридична природа та місце офіційних інтерпретаційних актів у правовій системі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень» / Л. Г. Матвеева. – К., 2005. – 200 с.
4. *Шаранов А. Н.* Сущность и пределы (сферы) действия актов официального юридического толкования (проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид.

наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень» / А. Н. Шаранов. – Ярославль, 2004. – 210 с.

5. *Про* судові рішення у цивільній справі : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-09>

6. *Скрябин А. Л.* Эффективность актов официального юридического толкования) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень» / А. Л. Скрябин. – Ярославль, 2005. – 166 с.

7. *Шайхутдинов Е. М.* Интерпретационные акты : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Е. М. Шайхутдинов. – Красноярск, 2004. – 20 с.

8. *Завальна Ж. В.* Професійні навички юриста : [навч. посіб.] / Ж. В. Завальна, М. В. Старинський. – Суми : Універсальна книга, 2006. – 160 с.

9. *Нелюба А.* Професійна мова юриста / А. Нелюба. – Х. : Прапор, 2002. – 208 с.

10. *Про* Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80/page2>.

11. *Кравчук В. М.* Зміст та форма постанови адміністративного суду першої інстанції / В. М. Кравчук // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 11 (123). – С. 36–48.

12. *Кацавець Р. С.* Мова у професії юриста : [підруч.] / Р. С. Кацавець. – 2-ге вид. – К. : Центр учб. л-ри, 2007. – 304 с.

13. *Тертишник В. М.* Зразки юридичних документів: настільна книга слідчого : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. М. Тертишник. – К. : Правова єдність, 2009. – 344 с.

14. *Написання* судових рішень : [посіб. для суддів] / підгот. Р. Хофер та Н. Нетесайм ; відп. ред. та упоряд. : Девід Вон, Наталія Петрова, Юлія Гюлованова ; Акад. суддів України. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 80 с.

Лепіш Н. Я. Структура актів тлумачення норм права

У статті проаналізовано наявну юридичну літературу з означеної проблематики. Розглянуто різноманітні структури офіційних письмових актів інтерпретації норм права.

Ключові слова: акт тлумачення, норма права, структура актів тлумачення, реквізити інтерпретаційних актів, юридичний документ, письмовий акт тлумачення.

Лепиш Н. Я. Структура актов толкования норм права

В статье проанализировано существующую юридическую литературу по обозначенной проблематике. Рассмотрено различные структуры официальных письменных актов интерпретации норм права.

Ключевые слова: акт толкования, норма права, структура актов толкования, реквизиты интерпретационных актов, юридический документ, письменный акт толкования.

Lepish N. Structure acts of interpretation of the law

The article analyzes the existing legal literature on the designated topic. Examined various structures formal written interpretation of acts of law.

Key words: the act of interpretation, the rule of law, the structure acts interpretations details interpretational acts legal document written act of interpretation.